

В 1970–1980-х рр. спостерігається розширення набору імен (Інна, Алла, Ігор, Руслан, Оля, Віталій), та використання русифікованих форм (Сірожа, Саша, Олег, Альона, Света, Таня). Зараз молодь у селі дітей називає переважно іменами іноземного походження (Артур, Артем, Ілона, Маргарита, Каріна, Аріна, Аліна, Сабріна, Вероніка, Альбіна, Віолетта, Мія, хоча й помітна тенденція повернення до традиційних українських – Максим, Христина, Назар, Даниїл, Юрій, Дмитро.

Посилення зв'язків села з містом, глобалізаційні процеси сприяють втраті діалектних особливостей у сфері вживання імен.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-30>

«ТА ЩО ІМ'Я?»: ДО ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ УКРАЇНСЬКИХ ВІДПОВІДНИКІВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ АНТРОПОНІМІВ

Чепіженко В. В.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

У вересні 2022 р. українські медіа сколихнула дискусія щодо іменування нового британського монарха, який 73 роки свого попереднього життя був відомий як «принц Чарльз», а тут раптово перетворився на «Карла III» [1; 7; 13]. Преса рясніла заголовками на кшталт: «Новий британський монарх взяв ім'я Карл III» [8], і пересічним українцям дійсно могло здатися, що принц Чарльз змінив своє ім'я, хоча насправді це не так, адже англійською його ім'я як було, так і лишилося – Charles (Чарльз).

Переклад власних імен – завдання дуже складне, яке потребує ретельного вивчення. В перекладознавстві існує декілька підходів до цієї проблеми:

1) транскрипція – спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її звукової форми за допомогою букв мови перекладу. Транскрипція найточніше відтворює звучання імені, але проблема при її застосуванні полягає в тому, що в українській мові можуть бути відсутні звуки, характерні для мови оригіналу;

2) транслітерація – це спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу, який здійснюється шляхом відтворення її графічної форми

за допомогою літер мови перекладу, але побуквене транскодування далеко не завжди відповідає реальному звучанню слова в мові оригіналу;

3) транспозиція полягає в тому, що власні назви в різних мовах, які розрізняються за формою, але мають загальне лінгвістичне походження, використовуються для передачі один одного;

4) калькування – вид перекладу лексичної одиниці шляхом заміни її складових частин (морфем або самих слів) їхніми лексичними відповідниками [6; 9; 11].

Як правило, для перекладу антропонімів застосовують транскрипцію та транслітерацію, але при передачі імен європейських монархів в українській мові традиційно використовують транспозицію – заміну стійкими аналогами. Так англійський король Джон Безземельний і французький король Жан II Добрий обидва іменуються Іоаннами; англійські Чарльзи та французькі Шарлі перетворюються в Карлів, а німецькі Людвіги і французькі Луї в Людовиків. На перший погляд здається, що в основі транспозиції імен монархів лежить їх латинська основа. Для середньовіччя саме латина була мовою міжнародного спілкування і, що найголовніше, письма. Можливо, середньовічних людей, не тільки королів, варто іменувати, засновуючись саме на латинській традиції? Але подібна практика латинізації імен не є тотальною, і з неї існує маса виключень. Імена іспанських та португальських монархів найчастіше транскрибуються, загалом так само, як і імена людей, що не були монархами. Проблема полягає в тому, що жодного чіткого правила насправді не існує, і в українській історіографії можна зустріти найрізноманітніші варіанти транскрипції, транслітерації, транспозиції та калькування, і до того ж поряд, в одному тексті і, навіть, на одній сторінці.

Нами були переглянуті шкільні та деякі університетські підручники з історії середніх віків з метою з'ясування того, яка перекладацька практика переважає в українській історичній ономастиці по відношенню до середньовічних західноєвропейських імен. При аналізі ономастичного матеріалу підручників залишаємо авторські інтерпретації імен.

Найбільшим збірником курйозів на цьому поприщі є підручник за авторством Василя Балуха та Віктора Коцура [2]. На двох сторінках тексту сусідствують Стефан де Блуа, П'єр Тудебод, Рішар Паломник, Гільом Тірський, Філіпп Новаррський, Ернуль (Арнульф), Людовік VII, Жан д'Ібелін та Яков Вітрійський [2, с. 42–43]. Далі зустрічаємо звичних королів з іменами Людовік, Карл, Вільгельм, Іоанн, Стефан та Генріх незалежно від того в якій країні вони правили, але поряд з ними бачимо кльонійського абата Петра та П'єра д'Оржемона, Гільома Каля та Гійома Ногарне (саме так, з помилкою в прізвищі!),

Етьєна Марселя та Стефана Ленгтона, Тому Аквінського, Тому Бекета, але Томаса Волсінгема, герцогів Бургундських Іоанна Безстрашного та Карла Сміливого, але герцога Бедфорда Джона Ланкастера, шотландського короля Вільяма Лева, англійського юриста Генрі Брактон, але англійського ж хроніста Генріха Гентингдонського (саме в такому варіанті) [2].

Львівські автори в колективній праці під редакцією Леонтія Войтовича йдуть тим самим шляхом, що і Балух-Коцур. Королі тут зазвичай носять стилізовані одноманітні імена, але поряд з ними присутні Жан Калабрійський, Жан Безстрашний Бургундський і Ян Люксембургський, але чомусь Карл Беррійський, Франциск Бретонський, Карл Сміливий Бургундський та Людовик Орлеанський; Томас Бекет, Джон Вікліф, Томас Арундел але Стефан Ленгтон та Симон Садбері; Томас Ланкастер, але чоловік його внучатої племінниці вже чомусь Іоанн Ланкастер, а серед іспанців та португальців поряд з численними Альфонсо, Педро, Хайме, Енріке, Хуанами, Жуанами, Педру та Фернанду виринають Фердинанд Арагонський, Томас Торквемада, ідальго Жан Делабадія та Генріх Мореплавець [4].

Серед шкільних підручників два [5; 14] віддають перевагу транскрипції та транслітерації, тому на їх сторінках бачимо англійських королів на ім'я Вільям, Генрі та Джон, французьких Анрі, Луї та Шарлів, іспанських Енріке, Фернандо та Ізабель. Більшість лишають традиційних Вільгельма Завойовника, Іоанна Безземельного, Іоанна II Доброго, Карла VII Переможного, Генріха II Плантагенета та Карла Сміливого, але при цьому у частини авторів поряд межують, до прикладу, Генріх I Капет та Луї IX Святий [15, с. 78], або «католицькі королі» Фернандо та Ізабель, але Іоанн Безземельний та Людовик XI [3, с. 83–84, 88, 94], а також Альєнора Аквітанська та Генріх V [10, с. 84]. Цікаво, що зустрічаються варіанти імен Річард [5; 10; 12; 14; 15] та Ричард [3], Луї [5; 12; 14; 15], Людовік [10] та Людовик [3], Едвард [5; 14; 15] та Едуард [3; 10; 12] тощо.

Насправді, вся ця плутанина своїм корінням сягає не української, а російської традиції. Підхід «заміни за аналогією» з явним німецько-латинізованим ухилом для імен середньовічних монархів (і не тільки) викристалізувався вже в працях першого російського історика-медієвіста Тимофея Грановського, який отримав освіту в Берлінському університеті. Значний вплив на складання цієї традиції заклала також німецька професура Московського та Петербурзького університетів. Поступово відверто німецькі форми, такі як Людвіг чи Франц, також були латинізовані (зокрема в працях Ніколая Карєєва). І остаточно ця традиція закріпилася після публікації в 1890–1907 рр. «Енциклопедичного словника Брокгауза та Єфрона». В радянські часи українські

медієвісти загалом калькували російських вчених. На жаль, ця тенденція продовжувалася і в перші десятиліття незалежності.

Вважаємо, що українській історіографії варто творити власну перекладацьку традицію вживання іншомовних імен, наближуючи їх до оригінальних мов джерел, а не калькувати російську традицію. Тому в додатку до цих тез пропонуємо власний підхід до транскрибування середньовічних західноєвропейських антропонімів, виходячи з мови джерела або вітчизняної для досліджуваного суб'єкта історіографії (див. Додаток 1).

Література:

1. Андаліцька І., Світлевська А. Чарльз III чи Карл III: як правильно українською. *УНІАН*. 2022. 09 вересня. URL: <https://www.unian.ua/world/charlz-iii-chi-karl-iii-yak-pravilno-ukrajinskoju-11972895.html> (дата звернення: 23.04.2024).

2. Балух В. О., Коцур В. П. Історія середніх віків : у 2 томах. Т. 2. Високе і пізнь Середньовіччя. Чернівці : Наші книги, 2011. 616 с.

3. Васильків І. Д. Всесвітня історія: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти / І. Д. Васильків, В. В. Островський, І. Л. Паршин, І. Я. Букавин. Тернопіль : Астон, 2020. 176 с.

4. Войтович Л. В., Козак Н. Б., Овсінський Ю. В., Чорний М. І. *Medium aevum; Середні віки* : підручник для історичних спеціальностей вузів / за ред. Л. В. Войтовича. Львів : Тріада Плюс, 2010. 502 с.

5. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2020. 144 с.

6. Іваніна Т. В. Методи формування ономастичних відповідників при перекладі топонімів (на матеріалі англо-українських словників). *Філологічні трактати*. № 1. 2010. С. 116–120.

7. Клочко Н. Чому Чарльз став Карлом: як правильно називати нового короля Британії. *Главком*. 2022. 09 вересня. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/chomu-charlz-stav-karlom-jak-pravilno-nazivati-novoho-korolja-britaniji-874158.html> (дата звернення: 23.04.2024).

8. Новий британський монарх взяв ім'я Карл III: коли його коронують. *Фокус*. 2022. 08 вересня. URL: <https://focus.ua/uk/world/528660-novy-britanskiy-monarh-vzyal-imya-karl-iii-kogda-ego-koronuyut> (дата звернення: 23.04.2024).

9. Педан М. С. Особливості перекладу власних назв в художніх творах. URL: https://confcontact.com/2013_04_17/25_Pedan.htm (дата звернення: 24.04.2024).

10. Подаляк Н. Г., Лукач І. Б., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2020. 176 с.

11. Подвойська О., Шилова О. Особливості перекладу власних назв у зарубіжних художніх кінофільмах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 37. Т. 2. С. 160–167.

12. Пометун О. І., Малієнко Ю. Б. Всесвітня історія: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Освіта, 2020. 176 с.

13. Раевський Д., Логвиненко Т. Принц Чарльз став королем Карлом III. *Бабель*. 2022. 15 вересня. URL: <https://babel.ua/texts/84270-princ-charlz-stav-korolem-karlom-iii-yak-tak-chomu-luji-lyudovik-a-yevropeyskih-monarhiv-vzagali-chasto-zvut-odnakovo-istorichniy-ekspleyner-babelya> (дата звернення: 23.04.2024).

14. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Всесвітня історія : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2020. 176 с.

15. Щупак І. Я., Бурлака О. В., Піскарьова І. О. Всесвітня історія : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 176 с.

Додаток 1

Українські відповідники найбільш розповсюдженим західноєвропейським середньовічним антропонімам

Латина	Англійська	Французька	Німецька	Іспанська
Henricus Генрік	Henry Генрі	Henri Анрі	Heinrich Гайнріх	Enrique Енріке
Karolus, Carolus Карол	Charles Чарльз	Charles Шарль	Carl, Karl Карл	Carlos Карлос
Ioannes, Joannes Йоанн	John Джон	Jean Жан	Johann Йоганн	Juan Хуан
Petrus Петр	Peter Пітер	Pierre П'єр	Peter Петер	Pedro Педро
Guilielmus Гільєльм	William Вільям	Guillaume Гійом	Wilhelm Вільгельм	Guillermo Гільєрмо
Ludovicus Людівік	Lewis Льюїс	Louis Луї	Ludwig Людвіг	Luis Луїс
Iacobus Якоб	James Джеймс	Jacques Жак	Jakob, Jacob Якоб	Jaime Хайме
Stephanus Стефан	Steven Стівен	Étienne Етьєн	Stefan Стефан	Estebán Естебан